

RAZPRAVE

ZGODBE Z »NAJLEPŠE REKE«: HUMANISTIČNOGEOGRAFSKI POGLED NA ZGODOVINO RAZVOJA IN UPRAVLJANJA TURIZMA NA SOČI

AVTOR

dr. Matej Vranješ

Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije – Turistica, Obala 11a, SI – 6320 Portorož, Slovenija.
matej.vranjes@fts.upr.si

DOI: 10.3986/GV92202

UDK: 911.3:338.481(497.47)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Zgodbe z »najlepše reke«: humanističnogeografski pogled na zgodovino razvoja in upravljanja turizma na Soči

V članku sta podana pregled in analiza razvoja turistične rabe reke Soče ter s tem povezanih upravljaljskih praks. Turizem na Soči se je v treh desetletjih razvil od alternativne do izrazito množične tržne dejavnosti, Dolina Soče pa v mednarodno prepoznano outdoor destinacijo. Vzporedno s tem so se z zamikom sprejemali in spreminjali upravljaljski ukrepi in pristopi. Na podlagi dolgoročnega etnografskega dela je v članku prikazano, ali in kako so se spreminjali vloga in stališča ključnih lokalnih akterjev ter interesnih skupin do upravljanja in razvoja turizma na Soči. Poleg za outdoor turizem značilnih upravljaljskih vidikov (na primer varnost, infrastruktura, cena) je v ospredju vprašanje zaščite in smeri razvoja lokalne turistične ekonomije, ki se poja- vi ob naraščajočem koriščenju omejenega vira v pogojih prostega pretoka ljudi, storitev in kapitala.

KLJUČNE BESEDE

outdoor turizem, turizem v naravi, rafting, lokalnost, Zgornje Posočje, reka Soča

ABSTRACT

Stories from the »most beautiful river«: a humanistic geographical perspective on the history of the development and management of tourism on the river Soča

The article presents an analysis of the development of the tourist use of the river Soča and the related management practices. In three decades, tourism on the Soča has developed from an alternative to mass tourism, while the Soča valley has become an internationally recognized outdoor destination. Management measures and approaches have been adopted and adapted with some delay. Based on long-term ethnographic fieldwork, the article presents whether and how the role and attitudes of the most important local actors and interest groups have changed in relation to the river tourism development and management. In addition to the typical management issues of outdoor tourism (e.g. safety, infrastructure, price), the focus is on the protection and development direction of the local tourism industry – an issue that often arises in cases of the increasing use of limited resources under conditions of free movement of people, capital and services.

KEY WORDS

outdoor tourism, nature-based tourism, rafting, locality, Upper Soča valley, river Soča

Uredništvo je prispevek prejelo 7. oktobra 2020.

1 Uvod

V članku v strnjeni obliki analiziram zgodovino razvoja turistične in rekreativne dejavnosti na reki Soči, s posebnim poudarkom na upravljanju izvajanja tržnih dejavnosti. Ob vprašanju turistične in rekreativne rabe omejenih naravnih virov v geografiji pogosto najprej pomislimo na možne škodljive vplive (»obremenitve«), ki jih ima turizem na naravne vire in okolje ter na oblike njihovega omejevanja (glej na primer Cigale 2007; Cigale s sodelavci 2009; Mrak 2014). Posebej je to priljubljena tema razprav o zavarovanih območjih, kjer je vprašanje razmerja med razvojem turizma in ohranjanjem narave ter s tem povezano soočanje različnih interesov in stališč pogosto zelo relevantna ter izpostavljena tema (glej na primer Buckley, Pickering in Weaver 2003; Cigale, Lampič in Mrak 2010; Mavri 2018). To pa še zdaleč ni edino relevantno vprašanje, ki se poraja ob upravljanju turističnih rab naravnega okolja ali omejenega prostora nasploh. Poenostavljeno lahko rečemo, da razvoj *outdoor* turizma in turizma v naravi (*nature-based tourism*) ni nič drugačen od drugih zvrsti turizma, kjer lahko prepoznavamo lokalno relevantne okoljske, družbene, infrastrukturne in ekonomske vidike ali posledice turistične rabe prostora (Swarbrooke s sodelavci 2003, 193–197; Winter s sodelavci 2019).

Kot bo predstavljeno v nadaljevanju, tudi v primeru razvoja in upravljanja turistične rabe reke, ki se jo rado oglašuje s pridevnikom »najlepša«, okoljski vidiki niso tako v ospredju, kot so družbeni in ekonomski vidiki, zlasti vprašanje »razvoja lokalne skupnosti« ali, natančneje, lokalnega gospodarstva. Deloma je to izraz raziskovalnega pristopa, ki ga ubiram in ki se je v geografiji uveljavil s pojavom »humanistične geografije«. Ta se je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pojavila kot kritika tedaj prevladujoče družbene geografije, ki je temeljila na kvantitativnih metodah ter posplošenih predstavah in modeliranju družbeno-prostorskih odnosov. Humanistično usmerjeni geografi, obratno, v ospredje postavijo zanimanje za pomene, izkušnje, interese in vedenje posameznikov kot članov družbenih skupin, z namenom, da bolje razumejo njihovo dejavno vlogo pri oblikovanju teh odnosov (Daniels 1985; Gregory s sodelavci 2009; Seamon in Lundberg 2017). Del humanističnih geografov je zato v geografijo pripeljal etnografske metode, s katerimi se razumevanju človekovega delovanja najbolj približamo: opazovanje z udeležbo, delno strukturirano intervjuvanje, avtobiografije in podobno (Crang in Cook 2007; Seamon in Lundberg 2017). Takšen pogled se je kasneje uveljavil tudi v okviru drugače poimenovanih geografskih vej in pristopov (nova kulturna, »fenomenološka«, interpretativna geografija; glej na primer Jackson 1981; Daniels 1985; Pile 1991; Norton 2000), ki se naslanjajo na različne družbene teorije, vendar je temeljno raziskovalno izhodišče podobno. Humanistično usmerjeni terenski geografi se lotevamo manjših okolij in specifičnih kontekstov, kjer je večja možnost za intimnejša srečanja ter boljše razumevanje pogledov in vlog preučevanih akterjev (Seamon in Lundberg 2017, 4). Pri tem se v raziskovalni fokus trudimo postaviti tisto, kar je akterjem pomembno oziroma kar je v preučevanem kontekstu družbeno relevantno in ne le teme, ki si jih vnaprej zamislimo v kabinetu. Takšno omejeno okolje in specifičen kontekst predstavlja turistična raba reke Soče. V prispevku se namenoma osredinjam samo na to (in ne »turizem nasploh«) ter na podlagi dolgoletnih »intimnih« raziskovalnih in manj raziskovalnih srečanj skušam zgodovino razvoja ter upravljanja razumeti in predstaviti iz položaja ključnih akterjev (glej na primer Crang in Cook 2007).

V članku analiziram, kako so se v treh desetletjih vzporedno z razvojem turizma sprejemali in spreminjali upravljavski ukrepi in pristopi, kateri vidiki upravljanja so se urejali ter ali in kako se je spreminjalo mnenje lokalnih akterjev in interesnih skupin do razvoja turizma na Soči. Poleg za *outdoor* turizem tipičnih upravljavskih vidikov (na primer varnost, infrastruktura, kakovost, cena) bo v ospredju vprašanje »zaščite« in smeri razvoja lokalne turistične ekonomije, ki se pojavi ob naraščajočem koriščenju omejenega vira v pogojih prostega pretoka ljudi, storitev in kapitala. Vprašanje lokalnega razvoja in tako imenovan pojav »odtekanja« je pogosto v ospredju preučevanja turizma v »državah v razvoju« (Swarbrooke s sodelavci 2003, 194), kjer je razlika med kapitalsko močjo lokalnih in tujih investorjev velika, a podobna vprašanja se pojavljajo tudi na Soči. Pri tem bo izpostavljeno tudi vprašanje, kako so se v dveh desetletjih spreminjala stališča ključnih akterjev do opredelitve meja »lokalnosti« in smeri

»lokalnega razvoja« ter kako so ta stališča lahko različna in instrumentalizirana. O tem, kako so meje lokalnosti in družbeno-prostorska razmejevanja nasploh družbeno konstruirana je bilo v teorijah »družbenih identitet«, pa tudi v geografiji prelitega veliko črnila. Za te procese se pogosto metaforično uporablja oznaka »Drugi«. Ker to ni osrednje vprašanje pričujočega dela, povzamemo na kratko: družbeno-prostorske meje niso objektivne in nespremenljive, pač pa se v različnih kontekstih, odnosih, obdobjih različno pojmujejo in uporabljajo, tudi na primer pri zagovarjanju lastnih interesov, vrednot in stališč (»instrumentalnost«) (glej na primer Massey 1997; Crang 1998; Johnston s sodelavci 2000, 235–238, 568; Šumi 2000). Kot bomo videli, tudi »na Soči« glede tega in glede zaščite »lokalne ekonomije« ni enoznačnega mnenja. Različni so tudi pogledi na urejanje turistične rabe in s tem povezano smer razvoja lokalnega turizma. Če si izposodimo besede Bianchija (2003, 17), je vzrok temu dejstvo, da se v lokalnih okoljih srečujejo zastopniki različnih interesnih skupin, ki »tekmujejo« v poskusu nadzora nad omejenimi viri, v spreminjajočih se materialnih in političnih, dodati bi morali še družbenih in kulturnih pogojih. Družbeni in politični »pogoji« na Soči so predmet pričujoče raziskave, materialne pa lahko poenostavimo: v treh desetletjih se je turizem na Soči od obrobne sezonske dejavnosti razvil v najpomembnejšo turistično storitev Zgornjega Posočja, od »alternativne« v množično turistično dejavnost, v kateri lahko prepoznamo elemente preturizma. Ne nazadnje je »Dolina Soče« prepoznana kot zibelka slovenskega *outdoor* turizma in tudi zato zanimiva za študijo primera.

Outdoor turizem opredeljujemo kot krovno oznako za različne turistične dejavnosti, pri katerih je eden od glavnih motivov obiska turističnega območja izvajanje organizirane ali neorganizirane oblike rekreacije na prostem, najpogosteje zunaj urbaniziranega območja, v naravi. V strokovni literaturi in turističnem gospodarstvu se za to zvrst turizma uporabljajo tudi drugi izrazi, zlasti »aktivni« in »*adventure*«, vendar je v razvitih turističnih območjih in tudi v strateških dokumentih Slovenije vse bolj uveljavljena uporaba pridevnika *outdoor* (Swarbrooke s sodelavci 2003; Lesjak s sodelavci 2020). V »Dolini Soče« so poleg dejavnosti na reki razvite tudi druge zvrsti *outdoor* turizma, zlasti pohodništvo, smučanje, padalstvo, kolesarstvo in druga »adrenalinska« doživetja. V Kobaridu se razvijata zgodovinski in kulinarčni, v Tolminu pa festivalski turizem. Zadnji dve desetletji, še posebej v obdobju po koncu gospodarske recesije, dolina beleži izjemne stopnje rasti števila turistov (preglednica 1). Kot bo predstavljeno v nadaljevanju, se ta rast odraža tudi v porastu turistične ponudbe in prometa na reki Soči.

2 Metode

V članku so predstavljeni rezultati dolgoročnega terenskega dela, ki ga periodično opravljam na Bovškem že skoraj dve desetletji in vključuje klasične etnografsko-geografske metode: opazovanje, opazovanje z udeležbo, delno strukturirano in poglobljeno intervjuvanje. Kot rekreativni kajakaš in nekdanji vodnik turistov po Soči dogajanje spremljam že od leta 1993, usmerjeno raziskovalno pa sem se s temo

Preglednica 1: Osnovni podatki o nočitvah turistov v Zgornjem Posočju za obdobje 2000–2019 (Si-Stat 2020).

občina	število nočitev				indeks 2000–2014	indeks 2014–2019	delež tujih turistov (%)	povprečna doba bivanja
	2000	2009	2014	2019				
Bovec	114.798	159.120	162.568	486.798	142	299	88	2,6
Kobarid	25.063	76.889	89.720	202.297	358	225	79	2,5
Tolmin	20.101	38.904	67.184	161.160	334	240	83	2,6
SKUPAJ	159.962	274.913	319.472	850.255	200	266	85	2,6

ukvarjal periodično med letoma 2001 in 2008. Dogajanje na Soči sem spremljal tudi kasneje, ponovno usmerjeno terensko delo pa sem izvajal spomladi 2020, ko sem opravljal poglobljene intervjuje in neuradne razgovore, tudi z istimi sogovorniki kot pred 15 leti. Izbiral sem dobro obveščene in za kontekst najbolj relevantne informatorje: lastniki lokalnih turističnih podjetij, člani občinskega sveta, direktor Gospodarskega interesnega združenja (GIZ) raftarjev Dolina Soče, direktorja lokalne turistične organizacije (LTO). Pregledal sem relevantno zakonodajo, zlasti vse odloke, ki so jih sprejemale občine glede urejanja turistične rabe Soče, medijska poročanja in druge relevantne dokumente. Ker je tema lokalno družbeno občutljiva, ne razkrivam identitete informatorjev in njihov splošni opis podajam v seznamu ustnih virov. Razvoj turizma na Soči posplošeno delim na štiri obdobja, skladno s pojavom pomembnih novosti ali sprememb.

3 Začetki komercialne rabe reke Soče

Z oznako »komercialna raba reke Soče« običajno označujemo trženje različnih športno-turističnih dejavnosti, ki so povezane s plovbo po divji vodi: vožnja z gumenjaki, spusti s kajakom, kanujem in rečnim bobom, danes tudi SUP-om. Z vidika množičnosti in dobička nedvomno izstopa »rafting« – vožnja z gumijastimi čolni za 4 do 8 oseb pod vodstvom izurjenega vodnika.

Po drugi strani ima plovba po Soči zametke v popolnoma nekomercialni športni in rekreativni dejavnosti, to je v spustih s kajaki. Precej pred pojavom komercialne ponudbe so se s spuščanjem po Soči ukvarjali zlasti izučeni kajakaši kajak kluba iz Solkana pri Novi Gorici, pa tudi iz Ljubljane in tujine, v glavnem Avstrije, Italije, Nemčije in Češke. Domačini iz Zgornjega Posočja so bili redki, v glavnem samouki ljubitelji rekreacije in avanture. Tudi predhodnica prvega domačega podjetja, Kajak-kanu center Bovec (KKC Bovec), ki ga leta 1984 ustanovi izseljeni mornar, ni bil komercialno naravnani, temveč namenjen zlasti spoznavanju domačinov s športnimi dejavnostmi na divji vodi, druženju in zabavi lokalne mladine. Pet let kasneje skupina nekdanjih tekmovalnih veslačev iz Solkana ustanovi podjetje Soča rafting. Zanimivo je, da se z delovanjem tega drugega, izvirno ne-lokalnega podjetja, rafting na Soči uveljavi kot donosna in relativno »množična« turistična dejavnost. V nasprotju od lokalnih akterjev so namreč solkanski kajakaši tovrstno turistično ponudbo spoznavali na veslaških tekmovanjih v tujini, v obdobju prehoda v liberalno tržno gospodarstvo pa so nekateri v tem prepoznali poslovno priložnost. Po njihovem vzoru lokalni KKC Bovec nekaj let kasneje odkupi podjetniji domačin, ga preimenuje v Bovec rafting team in tudi sam prične s komercialno dejavnostjo.

Značilnosti tega obdobja so: odsotnost kakršne koli regulacije, siva ekonomija, postopna diverzifikacija ponudbe ter improvizacija pri izvajanju in organizaciji le-te. Gre za obdobje spoznavanja izvajanja turistične dejavnosti, učenja vodenja čolnov po divji vodi, zlasti za lokalne vodnike, ter »osvajanja« novih plovniških odsekov in oblik komercialne plovbe. Poenostavljeno lahko rečemo, da se v tem obdobju vzpostavita dve izvorni družbeno-interesni okolji, solkansko in lokalno, iz katerih izhaja večina ostalih podjetij, ki se v Posočju ustanovijo do preloma tisočletja.

4 Devetdeseta leta: razvoj turizma v mejah lokalnega »raftarskega« miljeja

Sledi prvi razmah športno-turistične ponudbe na Soči, saj se v naslednjem desetletju (med letoma 1991 in 2001) v Zgornjem Posočju pojavi devet novih podjetij, večina v lasti domačinov, tj. rezidentov v občinah Bovec, Kobarid in Tolmin. Z vidika kasnejših delitev na »lokalne« in »druge« velja izpostaviti tri izjeme. Med prvimi, leta 1992, podjetje ustanovi nekdanji tekmovalni kajakaš iz Italije in tako velja za prvo podjetje v lasti tujca na Soči. Nekoliko kasneje novo podjetje ustanovijo akterji, ki se odcepijo od solkanskega kajakaškega okolja in podjetja Soča rafting. Tretje pa je podjetje kajakaša s sedežem v Ljubljani, ki pa z gosti v Posočje prihaja le občasno. Ustanavljanje novih podjetij poteka po načelu

»osamosvajanja vajencev«. Velika večina akterjev, ki v tem obdobju ustanovi svoje podjetje, se namreč obvladovanja brzic in posla izuči neposredno pri enem od dveh izvornih podjetij oziroma »kajakaških« okolij. Čeprav v tem obdobju še ni vzpostavljen sistem obveznih vodniških tečajev za vodenje turistov po reki, je med lokalnimi akterji kot pogoj za opravljanje tržne dejavnosti poleg zagonskega kapitala in podjetniških veščin v enaki meri prepoznano poznavanje in obvladovanje suverene plovbe po reki. V nasprotju od članov kajakaškega kluba iz Solkana, ki znanje pridobijo v mladosti v okviru organiziranih treningov, lokalni kajakaši samouki znanja pridobivajo na reki z znotraj in medgeneracijskim prenosom znanj. Tovrstne izkušnje in dobro poznavanje soških brzic postaneta tudi ločnica, ki jo lokalni akterji kasneje, še danes, radi izpostavljajo tako v odnosu do tujih podjetij, kot do organiziranega podeljevanja vodniških licenc »iz Ljubljane«: »... *ga ni organa v državi, ki bi nas uču vozit po Soči*«.

Zanimivo je, da se kljub temu, da se s trženjem Soče že spočetka niso ukvarjali le »domačini« (stalno bivajoči v eni od treh občin), vrsto let le izjemoma postavlja vprašanje, kdo je upravičen do komercialne rabe reke. Čeprav občasno prihaja do nesoglasij tudi med podjetji z lastniki različnega izvora – v zgodnjem obdobju na primer med prvima, domačim in solkanskim – gre v glavnem za spore običajne poslovne narave, pri katerih vprašanje upravičenosti do izvajanja komercialne dejavnosti na Soči ni osrednja tema. Podjetja so sicer v bolj ali manj izrazitem konkurenčnem razmerju, občasno vstopajo v nekakšne neuradne poslovne »koalicije« in »opozicije«, vendar pa si tudi pomagajo, sodelujejo, uradno in neuradno komunicirajo. Lastniki in (večinoma sezonsko) zaposleni, skupaj z rednimi obiskovalci in znanci, ki se tudi rekreativno ukvarjajo s podobnimi dejavnostmi, v tem obdobju ustvarijo zelo prepoznaven in relativno sklenjen družbeni milje, s katerim se vpleteni akterji tudi dokaj jasno identificirajo. Še več, z razvojem podobne »outdoor« turistične ponudbe v okolju, ki omogoča raznolike oblike aktivnih počitnic v naravi, »Dolina Soče«, natančneje pa Bovec, postaja prepoznavna kot »zibelka« slovenskega »outdoor« turizma in shajališče »outdoor frikov« – ime, ki ga priseljenec iz Ljubljane nadene svojemu novemu podjetju.

Tudi za to obdobje je, z izjemo določitve letnega in dnevnega časa dovoljene plovbe (Odlok o ureditvi ... 1993), še vedno značilna odsotnost upravljanja in regulacije turistične rabe reke. Urejanje parkirišč in dostopnih mest s precejšnjim zamikom sledi razvoju komercialne rabe. Z izjemo nekdanjih tekmovalnih kajakašev so vodniki priučeni v lokalnem »outdoor« okolju. Skoraj brez izjeme so to mladi domačini in drugi slovenski državljani, ki delo opravljajo honorarno, plačilo pa prejemajo preko študentskih servisov in »na črno«. Čeprav v lokalnem okolju velja za relativno dobro plačano delo (število večjih vodnikov je omejeno), veliki večini sezonski zaslužek ne omogoča celoletnega preživljanja, zlasti vodniki, ki prihajajo od drugod, delo cenijo tudi kot zanimivo poletno avanturo. Čeprav se na vodi pojavljajo prve nesreče, tudi smrtne, temu in vprašanju zagotavljanja varne plovbe ni posvečena relevantna javna pozornost.

Bistveno spremembo ob koncu tisočletja pomeni pojav tujih podjetij, ki tržijo enake športno-turistične storitve kot lokalna podjetja in s tem posežejo v do tedaj dokaj sklenjeno lokalno turistično gospodarstvo.

5 Vstop »radikalno Drugega« in začetek »upravljanja s Sočo«

Konec tisočletja zaznamujejo razprave o upravičenosti trženja reke Soče in s tem povezanih družbenih razmejevanj, večinoma v obliki ne popolnoma jasnih deklarativnih delitev na »domače« (»firme«) in »tujec« oziroma na »lokalne« in »druge«. Čeprav se že vrsto let pred tem na Soči redno pojavljajo komercialne kajakaške šole ter »splavarska društva« iz držav s tradicijo rekreacije na divji vodi (Nemčija, Avstrija, Češka), postanejo vprašanja glede omejevanja upravičenosti do komercialne rabe Soče aktualna šele s prihodom »radikalno Drugega«, ki se vmeša v lokalna konkurenčna razmerja. Od let 1997 in 1998 se namreč na Soči pojavlja vse več tujih, zlasti madžarskih podjetij, ki se ukvarjajo s prodajo enakih storitev kot »lokalna«. Domači akterji radi ironično ugotavljajo, da so si za to »krivi sami«. Ker se jim

je madžarski trg zdel obetaven, so namreč privabili madžarske turistične agencije v poslovno sodelovanje – v okviru njihovih paketnih potovanj so lokalna podjetja tržila storitve na Soči. Vendar je takšno sodelovanje z redkimi lokalnimi podjetji trajalo le nekaj let, kasneje pa se madžarske agencije na trg športno-turistične ponudbe vključijo samostojno, s podobnim poslovnim modelom: na naslovu ponudnikov apartmajev uredijo prostore za sprejem gostov, hrambo vozil in opreme, izučijo svoje vodnike, stranke pa v glavnem pripeljejo s seboj. V prvih letih delovanja velika večina teh podjetij v Sloveniji ni imela registrirane gospodarske dejavnosti, torej bi lahko rekli, domačini pa so v to brez izjeme prepričani, da so dejavnost izvajala na črno (prim. Hrovat 2005). Ko se število teh podjetij in tudi promet na Soči v začetku tisočletja močno povečata, se začno pojavljati vse pogostejša ter v javnosti vse bolj odmevna pritoževanja akterjev iz lokalnega družbeno-interesnega miljeja. Stališča teh akterjev so si podobna, da je treba dejavnosti tujih podjetij močno omejiti, če ne povsem prepovedati, saj da: tuja podjetja predstavljajo nelojalno konkurenco, ker ponujajo storitve po bistveno nižji ceni, hkrati pa ne plačujejo davkov in pristojbin; zaslužek v celoti »odnesejo«; delajo na črno, saj za delo v Sloveniji nimajo registrirane dejavnosti; nimajo ustreznega znanja in opreme ter posledično ogrožajo varnost turistov; ne zaposlujejo slovenskih in ustrezno izučenih vodnikov; je narava preobremenjena in bi že zaradi tega bilo treba omejiti promet; ter seveda, da z uporabo Soče »odžirajo kruh« lokalni skupnosti, s tem ko »vdirajo« v njihov preživetveni sistem: *»kravo je pomuzu in je šou«*.

Na prelomu stoletja postajajo pritožbe domačih akterjev vse glasnejše, razprave pa del sezonskega vsakdana. Prihaja do verbalnih konfliktov in občasno tudi »nasilnejših« akcij, kot so rezanje pnevmatik vozil, blokada dostopov do reke, zažiganje in uničevanje opreme, s katerimi javnosti in tujim podjetjem sporočajo, da na Soči niso zaželeni. Kot odgovor na pritoževanja lokalnih podjetij ter poročanja medijev, da je dogajanje na Soči »kaotično«, občina Bovec (pred tem tudi občina Kobarid) spomladi leta 2000 sprejme Odlok o rabi in varovanju dostopnih mest za športno plovbo ob reki Soči (2000). V nasprotju od prejšnjih predpisov s tem odlokom natančno opredelijo dovoljene odseke in načine plovbe, predvsem pa izključno uporabo določenih dostopnih mest. Bistvena novost, ki jo izvajanje odloka prinaša, je ta, da občina prične z zaračunavanjem pristojbin za uporabo dostopnih mest (posredno pa za samo plovbo), občinsko redarstvo pa upoštevanje odloka redno nadzira.

Skratka, prve zahteve po urejanju plovbe se resda pojavijo ob povečanju prometa in števila podjetij ter pojavu nesreč, a v enaki meri tudi kot odgovor na »vdor nelojalne konkurence« – »radikalno Drugega«, s katerim domači akterji, razen konfliktno, skoraj ne komunicirajo. Da je bilo v ozadju začetka urejanja plovbe tudi pričakovanje, da se bo s tem do neke mere zaščitila lokalna ekonomija, je razvidno iz reakcij akterjev iz lokalnega rafterskega okolja. Čeprav so sprejem odloka neuradno podprli, jih velika večina še isto leto – in v varovani obliki je to še danes – v njem ni videlo instrumenta, s katerim bi se razmere na Soči uredile, kot bi si želeli. Promet na reki se namreč stalno povečuje, s komercialnimi spusti se ukvarjajo ljudje, ki (po ocenah »lokalnih« akterjev) za to niso usposobljeni, predvsem pa število tujih podjetij, ki Sočo tržijo ne da bi imeli v Sloveniji registrirano ustrezno dejavnost, še vedno narašča. Ker poleg tega odlok določa zaračunavanje enakih pristojbin vsem uporabnikom, ne glede na njihov izvor ali kraj registracije podjetja, večina domačih akterjev v njem ne vidi *»nič drugega kot pesek v oči«*.

Zaradi pritoževanja lokalnih podjetij ter aktivnejšega nadzora s strani tržne in davčne inšpekcije, ki Sočo prvič obiščeta leta 2002 na povabilo lokalnih oblasti, nekatera tuja podjetja registrirajo podružnice na Bovškem in se tako tudi formalno izenačijo z domačimi. S priključitvijo Evropski uniji se vstop tujih agencij na lokalni trg še poenostavi (uvoz opreme, identifikacija za DDV) in število tujih podjetij nadalje narašča. Še več, nekatera registrirana madžarska podjetja stranke pridobivajo tudi na slovenskem trgu oziroma na mestu samem. Ob spoznanju, da uveljavitev dovolilnic ni bistveno omejila delovanja tujih agencij (razen manjših in občasno prisotnih), se med lokalnimi akterji prvič pojavljajo pobude za omejitev komercialne rabe Soče s koncesijami. S podelitvijo omejenega števila koncesij za izvajanje komercialne dejavnosti naj bi se zagotovile »ekskluzivne« pravice domačih podjetij ter nadzorovalo obremenitev reke. Zaradi pravne kompleksnosti in nejasnih posledic takšnega ukrepa so nekateri predstavniki lokalnih oblasti in LTO (in tako je še danes) do tega zadržani, dvomijo tudi, da bi se s kon-

cesijami dalo zagotoviti prednost domačim podjetjem – na razpisu bi lahko enakopravno konkurirala tudi velika tuja podjetja. Tudi med drugimi turističnimi ponudniki glede tega še zdaleč ni soglasja. Omejevanju dejavnosti tujih, zlasti madžarskih podjetij, nasprotujejo nekateri ponudniki nastanitvenih zmogljivosti, zlasti tisti, ki so se s temi agencijami poslovno povezali. Tri madžarska podjetja se tudi registrirajo na naslovu ponudnikov prenočišč, večina drugih pa sodelovanje izvaja brez registracije.

Leta 2003 občina, LTO in lokalna športno-turistična podjetja glede rabe Soče skušajo doseči nekakšen kompromis. Z novim odlokom občutno podražijo (zlasti dnevne) dovolilnice za rafting (Odlok o rabi ... 2003), izbranim lokalnim podjetjem pa ponudijo kompenzacijo: podjetja za občino opravljajo nadzor (»monitoring«) in vzdrževanje plovne poti, na račun opravljenega dela pa jim ni treba plačati (dela ali vseh) sezonskih kart. K tovrstnemu sodelovanju so povabljeni le podjetja iz »lokalnega raftarskega okolja«, ne glede na izvor lastnika, tudi podjetje v lasti Italijana, ne pa tudi registrirana madžarska podjetja, čeprav so formalno izenačena z lokalnimi. Vendar se z vidika omejevanja naraščanja števila podjetij tudi ta ukrep izkaže za neučinkovitega. Iz Soče postopoma izginejo podjetja (zlasti češka), ki so se tam s turisti pojavljala občasno in so v okviru paketnih potovanj opravila le nekaj spustov po reki. Po drugi strani pa se število podjetij, ki so na Soči prisotna sezonsko in jim to predstavlja pomemben del prihodkov, po vstopu v Evropsko unijo stalno povečuje. Dobro obveščeni domačini število različnih ponudnikov na reki pred nastopom ekonomske krize ocenjujejo že na približno petdeset.

Ne glede na različne interese lokalnih akterjev (z relevantno družbeno močjo v ozadju sprejemanja odlokov) lahko ugotovimo, da se v tem obdobju začne organizirano upravljanje z reko: natančno se opredelijo dostopna mesta, plovne poti, termini in načini plovbe. Z izkupičkom od prodaje dovolilnic se financira redarska služba, urejanje parkirišč in dostopov do reke. Tudi zaradi povečevanja števila nesreč se začne z monitoringom dogajanja na reki ter zagotavljanjem varne plovne poti (na primer odstranjevanje ovir), uredijo se informacijske table ter zemljevidi z označenimi težavnostnimi stopnjami in nevarnimi odseki. Akterji iz lokalnega raftarskega miljeja dvakrat letno izvajajo čistilne akcije (tuja podjetja v glavnem ne sodelujejo). Večina tujih podjetij si zaradi pogostejših obiskov inšpekcij uredi uradni status, del dejavnosti pa se vse do danes dogaja v območju sive ekonomije.

V nasprotju s tujimi podjetji, ki izučijo svoje vodnike, »domača« podjetja zaposlujejo v glavnem lokalne in slovenske vodnike. Sezonsko delo ne omogoča celoletnega preživljanja, zato gre v glavnem za honorarno delo, ki traja nekaj let. S povečevanjem števila obiskovalcev in podjetij se zlasti v konicah sezone pojavlja pomanjkanje delovne sile. S tem, ko se Soča postavi na zemljevid svetovnih »rafting središč«, v dolino prihaja vse več sezonskih delavcev iz tujine, zlasti zahodne Evrope (na primer Francija, Nizozemska, Anglija) in Južne Amerike (Argentina, Čile). Pojavljajo se prvi »freelance« vodniki – v nasprotju od večine sezonsko niso vezani na eno podjetje in se na trgu dela pogajajo za ceno. Zaradi povečanega nadzora tržnih inšpekcij se v tem obdobju bistveno zmanjša delo vodnikov »na črno«.

Z naraščanjem prometa se povečuje število nesreč, tudi smrtnih in tudi med gosti lokalnih podjetij. Poročila o »še eni smrti na Soči« v nacionalnih medijih so vse odmevnejša. Leta 2007 se tudi zaradi tega uveljavita obvezno izobraževanje in licenciranje za vodnika rafta ter reševalca iz divje vode (RDV) za vsa podjetja (predpisano že leta 2002, a se ni izvajalo; glej Zakon o plovbi ... 2002). Tržna inšpekcija, poleg drugega, začne redna preverjanja licenc na terenu. Lastniki podjetij tovrstno ureditev usposabljanja za vodenje po Soči, in tako je še danes, sprejmejo z mešanimi občutki. Čeprav se z varnostnim vidikom v glavnem strinjajo, pa skoraj brez izjeme stroške za pridobitev licenc ocenjujejo kot previsoke. Ker v »tekmi« za usposobljeno delovno silo licence vodnikom plačujejo podjetja in ker je fluktuacija honorarnih delavcev velika, to povečuje njihove letne stroške. Po drugi strani podjetja iz lokalnega okolja upajo, da bo licenciranje omejilo delovanje tujih podjetij, računajoč, da jih bo pri tem oviralo neznanje slovenskega jezika: »*To bi bil en način, da bi se jih lahko rešili, ker drugače ne vem, kako se jih lahko.*« A ker se program izvaja tudi, kasneje pa celo izključno, v angleškem jeziku, do tega ne pride. Ravno obratno, proti koncu tega obdobja nekatera lokalna podjetja prično tudi sama najemati tuje vodnike.

Čeprav »domača« podjetja, med njimi tudi nekdanji deklarirani nasprotnik tujih agencij, z redki mi registriranimi tujimi podjetji občasno poslovno sodelujejo, ločnica med lokalnimi in tujimi ostaja

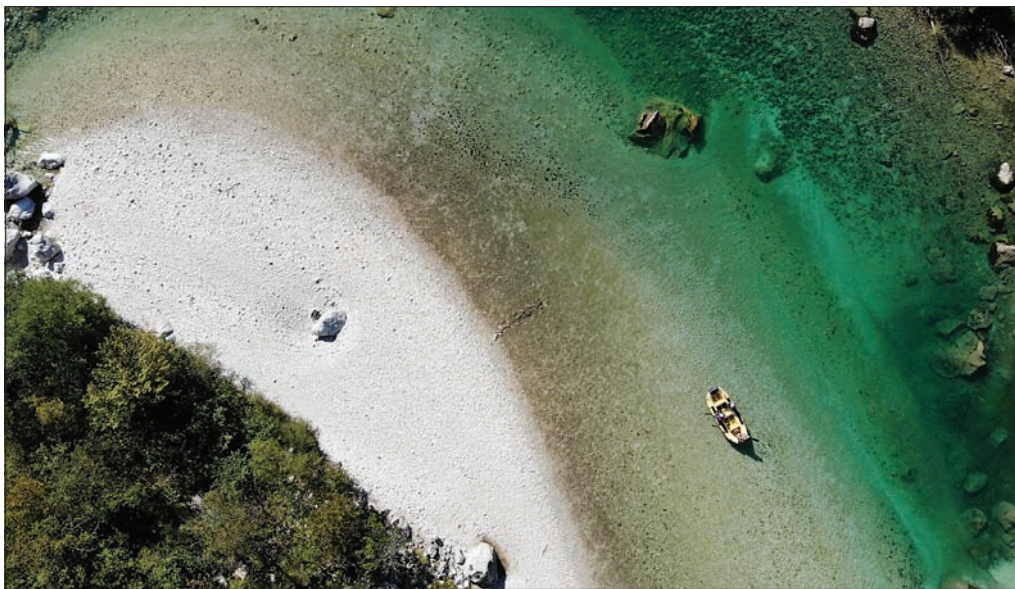
aktualna in izrazita. Po drugi strani se lokalni akterji do neke mere sprijaznijo, da v pogojih svobodne tržne ekonomije rešitev ne bo enostavna, saj *»da smo to sprejeli, ko smo vstopili v EU«*.

Gospodarsko recesijo (2009– 2011) posoški turizem dočaka s stalno, a ne izstopajočo rastjo števila obiskovalcev in podjetij (prim. Bradaškja in Vranješ 2013).

6 Od domačih rib k ta velikim – na poti v »prekomerni turizem«?

Zgornje Posočje gospodarsko recesijo preživi brez padca števila turistov, nekaterim športno-turističnim podjetjem se promet zmanjša, a večina jih recesijo preživi brez posledic. Tudi zaradi povečanega povpraševanja po aktivnih počitnicah v naravi in prepoznavnosti doline Soče za tovrstna doživetja se promet na Soči povečuje (sliki 1 in 2). Dokaz je ne nazadnje dejstvo, da se med letoma 2008 in 2010 registrira šest novih lokalnih podjetij (podatki Poslovnega registra Slovenije 2020), narašča tudi obseg gostov, ki jih prepeljejo tuja podjetja. Z namenom učinkovitejšega zastopanja skupnih interesov in poslovnega sodelovanja akterji iz okolja »lokalnih raftarjev« leta 2010 ustanovijo GIZ raftarjev Dolina Soče. Danes šteje GIZ 14 članov, vsi so podjetja iz lokalnega raftarskega miljeja, na Soči prisotna dlje časa, vsa razen italijanskega v lasti »domačinov«.

Čeprav se zdi, da so se lokalna podjetja z »vdorom tujih« do neke mere sprijaznila, se nadaljujejo poskusi omejitve delovanja agencij, ki v Sloveniji nimajo registrirane dejavnosti. Leta 2011 tri občine sprejmejo nov odlok, v katerem kot pogoj za izvajanje komercialne dejavnosti na reki skušajo predpisati registracijo sedeža (ali podružnice) podjetja v Sloveniji (Odlok o rabi ... 2011). Pogoj ni v skladu z državno in evropsko zakonodajo, zato ga že po treh mesecih črtajo (Odlok o spremembah ... 2011). V odloku poleg tega dvignejo cene dovolilnic za rafting ter pravno uredijo (javno naročanje) izvajanje monitoringa na reki. Člani GIZ še nadalje skrbijo za nadzor in varno plovno pot, v zameno pa so deležni ugodnosti pri nakupu sezonskih dovolilnic. V odloku se kot pogoj predpiše usposobljenost vodnikov (licence), nakup sezonskih dovolilnic pa je dovoljen samo podjetjem, ki izpolnjujejo te pogoje.

URSĀ DROFENIK, ARHIV TURIZMA DOLINA SOČE

Slika 1: Raftanje po Soči »z razglednice«.

Kasnejša odloka, iz let 2014 in 2016, sta bolj ali manj variacija na isto temo, s pomembno izjemo, da se leta 2014 uvede pavšalno letno povračilo za komercialno plovbo za podjetja (velja za vsa plovila istega podjetja) in hkrati ukine sezonske dovolilnice za rafting (Odllok o določitvi ... 2014). Namen tega predloga je zlasti preprečiti nadaljnjo drobitev ponudbe, saj se plačilo pavšala izplača le podjetjem z večjim prometom, poslovanje z dnevnimi dovolilnicami pa ni tako rentabilno. V tem času se namreč že nakazuje tendenca odpiranja novih mikro podjetij ter delovanja tistih, ki jim je tovrstna ponudba postranska dejavnost. Ravno zaradi pritožb lokalnih »malih« podjetnikov, se z zadnjim odlokom iz leta 2016 sezonske dovolilnice vrnejo in tako ostaja vse do danes (Odllok o določitvi ... 2016).

Lahko torej ugotovimo, da se v tem obdobju družbeno-interesnemu razmejevanju med lokalnimi in tujimi podjetji pridruži razmejevanje med malimi in velikimi. Še posebej pride to do izraza v času po gospodarski recesiji, ki je za Zgornje Posočje, zlasti Občino Bovec, obdobje izjemne rasti turizma. Med letoma 2014 in 2019 se v »Dolini Soče« nočitve povečajo 2,6-krat, v Občini Bovec pa potrojijo (preglednica 1). Skladno s tem se povečuje število obiskovalcev in podjetij na Soči. Z vidika izjav akterjev z začetka tisočletja, da se bo »odprlo še neki podjetij, dost pa ne, neki jih bo gotovo odpadlo, prostora ni veliko«, se zarečenega kruha poje veliko: med letoma 2013 in 2020 se na Soči pojavi vsaj 16 novih registriranih lokalnih podjetij (podatki Poslovnega registra Slovenije 2020). V nasprotju s prejšnjimi obdobji teh ne odpirajo le »osamosvojeni vajenci«, temveč tudi posamezniki brez izkušenj in veslaških veščin. Nekateri z minimalnim začetnim kapitalom, samozaposleni, z minimalno opremo, nekaj čolni in improviziranimi bazami. Ta proces podpira tudi sočasen prehod s fizičnega na spletno trženje (rezervacije, komuniciranje): urejena sprejemna pisarna in druga infrastruktura ni več tako pomembna kot privlačne spletne stran in komunikacijska orodja, to pa zahteva manjši začetni vložek. Števila podjetij (zlasti v Sloveniji neregistriranih), ki se pojavljajo na Soči, ni mogoče natančno ugotoviti, dobro obveščeni informatorji pa ocenjujejo, da se jih v različnih oblikah (celoletno, sezonsko, občasno) v zadnjih sezonah skupno pojavlja okoli sto.

V dveh desetletjih od prihoda tujih podjetij na Sočo se ločnica med »lokalnimi« in tujimi ni bistveno spremenila. Razgrete debate o zaščiti lokalnih podjetij niso več del vsakdana, velika večina lokalnih akterjev se je z realnostjo »prostega pretoka storitev in kapitala« sprijaznila. Čeprav nekateri z dlje

LARIS BRAGATO

Slika 2: Običajen delovni dan na vstopnem mestu Srpenica 1.

prisotnimi tujimi podjetji poslovno sodelujejo, je to le izjemoma, redka registrirana tuja podjetja v GIZ niso vabljeni. Na načelni ravni »lokalci« omejevanje dela tujih podjetij še vedno podpirajo z vidika zaščite lokalne ekonomije in skupnosti, s podobnimi argumenti kot pred dvema desetletjema: da so »tuji« lastniki v dolini prisotni le sezonsko, da večino dobička »odnesejo na Madžarsko«, da v sivi coni davčnih predpisov le manjši del prihodkov prikazujejo v Sloveniji, da znižujejo kakovost in ceno storitev, da skratka omejujejo preživetvene možnosti lokalnega prebivalstva. Po drugi strani vse bolj relevantna postaja ločnica med »malimi« in »velikimi«, ki se odraža v različnih interesih in pogledih. Predstavimo poenostavljeno. »Ta veliki« v neomejenem odpiranju novih podjetij, ne glede na njihov izvor, vidijo nepotrebno drobitev ponudbe, zniževanje kakovosti storitve in ohranjanje (pre)nizkih cen: »danes si lahko en Čilenc da klubuk ta na glavo in na placu vpije rafting, rafting«. »Ta mali« v tem vidijo »zakon svobodne konkurence«, med njimi nekdanji vodniki, ki se odločajo za samostojno podjetniško pot. Skupina »ta malih« se na razpisu za izvajanje monitoringa reke tudi formalno poveže in konkurira združenju »ta velikih« (GIZ), v sezonah 2018 in 2019 monitoring tudi dejansko izvaja. »Ta veliki« se politično angažirajo, s tremi predstavniki v bovškem občinskem svetu aktivneje zagovarjajo svoje interese. Zaradi negotovih posledic omejevanja prometa in števila podjetij tako v smislu lokalnih družbenih odnosov in delovanja celotne turistične ekonomije, poseganja v svobodni trg, različnih interesov, in končno negotovosti glede tega, kdo bi na razpisu dobil koncesijo, lokalna skupnost glede tega ni usklajena. Po drugi strani GIZ v občinskem odboru za gospodarstvo prvič doseže sprejetje sklepa o podpori podeljevanju koncesij.

Vprašanje naraščanja turističnega prometa na reki Soči z vidika obremenjevanja narave nikoli ni bila relevantna tema – popularni odseki plovne poti so »zabavišni park«. Relativizirana so tudi vprašanja »socialne nosilne zmogljivosti« (za razlago koncepta glej Mavri 2019). Čeprav lokalni akterji priznavajo, da se je kakovost doživetja »najlepše evropske reke« zaradi gneče bistveno znižala, velika večina, tudi ta velikih, v tem (še) ne vidi razloga za omejevanje prometa. Natančneje, z vidika interesov »ta velikih« bi to bilo sprejemljivo le kot druga plat omejitve števila agencij. »Ta veliki« tako skupaj z LTO ugotavljajo, da je zaradi velike konkurence cena storitev prenizka (prim. Strategija razvoja ... 2016), »ta mali« omejevanja v glavnem ne podpirajo.

Na najbolj obremenjenih dostopnih mestih v konicah turistične sezone (slika 2) prihaja do pomanjkanja parkirnih mest, zato obiskovalci parkirajo zunaj urejenih parkirišč, ob cestiščih, na travnikih. Pokazatelj manka celostnih upravljaljskih procesov, ki s precejšnim zamikom sledijo dogajanju na terenu, je na primer ta, da lokalna podjetja in GIZ najemajo parcele, kjer si uredijo svoja zasebna parkirišča. Drugi, še bolj poveden primer neusklajenega delovanja nosilcev lokalnih oblasti in akterjev z družbeno močjo pri vprašanih upravljanja ter trženja reke, je iniciativa župana Občine Kobarid, ki leta 2019 predlaga izjemno, tudi desetkratno podražitev dovolilnic za komercialne in nekomercialne spuste. Rekreativni obiskovalci in športno-turistična podjetja se s tem ne strinjajo, podpisuje se peticija in predlog ne dobi podpore.

Zagotavljanje varnosti plovbe se je z uvedbo nadzora in urejanja plovne poti ter izvajanjem licenciranja vodnikov formalno uredila. Čeprav lokalni akterji stroške licenciranja ocenjujejo za previsoke, vsaj izpit za RDV, ki zajema tudi tečaj iz prve pomoči, podpirajo. Bolj so kritični do smiselnosti licenc za vodnike raftinga, ki jih izvajajo zunanji izvajalci: »najboljše vodnike lahko izučimo le sami«. S spremembo zakonodaje leta 2018 (Zakon o spodbujanju ... 2018) ta del licenciranja za komercialno plovbo ni več potreben in s tem izgine z dnevnega reda razprav o upravljanju s plovbo.

V primerjavi s prejšnjimi obdobji so med najizrazitejšimi spremembami tiste na trgu vodniške delovne sile. Če so pred poldrugim desetletjem pri »lokalnih« podjetjih vodili skoraj izključno slovenski državljani, je stanje danes obratno. Če so se takrat lokalna podjetja v argumentiranju omejevanja delovanja tujih podjetij in zaščite lokalne ekonomije lahko sklicevala na najemanje »domače« delovne sile, danes tega ne morejo. Povpraševanje po vodnikih je zaradi sezonske narave dela in omejenega zaslužka že v prejšnjem obdobju presegalo ponudbo. Z izjemnim porastom prometa na Soči, razvojem druge outdoor ponudbe, strožjim nadzorom licenciranja vodnikov, deloma pa tudi zato, ker lokalni vodniki

odpirajo svoja mikro podjetja, se je ta razkorak še bistveno povečal. Od sredine prejšnjega obdobja dalje, posebej pa v obdobju izjemne rasti, lokalna podjetja, v prvi vrsti seveda »ta velika«, najemajo vse več, danes pa že večino vodnikov iz tujine, zlasti Južne Amerike, vzhodne in zahodne Evrope ter indijskega podkontinenta. Poleg lokalnih in madžarskih sedentarnih vodnikov se na Soči pojavi razred globalnih sezonskih »rečnih nomadov« – ekonomskih migrantov, ki izkoriščajo razlike v letnih časih med severno in južno poloblo. Poleg pripravljenosti delati za ponujeno plačilo, je njihova prednost izkušnost in izučenost. Občasno sicer potrka na slabo vest zaščitnikov lokalne ekonomije: »*sej letos sm tudi jst mogu vzet dva Čilenca, ni blo druge*«, a lokalni rafterski milje vsaj v tem pogledu dobiva izrazito večkulturno podobo.

7 Sklep

Članek podaja sintetičen prikaz razvoja športno-turistične dejavnosti na reki Soči in s tem povezanih upravljaljskih praks. Čeprav ob pojmu upravljanja z naravnim okoljem radi pomislimo na naravovarstvene vidike, tovrstna vprašanja niso bila predmet upravljaljskih ukrepov in s temi povezanih diskusij ter zato tudi ne pričujočega dela. Natančneje, že v začetku devetdesetih let preteklega stoletja se je z namenom varovanja narave, zlasti ohranjanja ribjega fonda in razvoja ribiškega turizma, plovbo po večini pritokov in zgornjem toku Soče prepovedalo, odseke, primernejše za razvoj komercialne dejavnosti, pa prepustilo razvoju turizma (Odlok o ureditvi ... 1993). V treh desetletjih od začetka trženja vodnih aktivnosti se je ravno na tej osnovi turizem v »Dolini Soče«, posebej na Bovškem, tako razvil, da danes velja za najpomembnejše območje *outdoor* turizma v Sloveniji, Soča pa za eno od najbolj obiskanih in prepoznavnih rek za športno-turistične dejavnosti v Evropi.

Bistvena vprašanja, ki so se v zadnjih dveh desetletjih urejala z občinskimi in državnimi predpisi, so bila vezana na urejanje dostopnih mest in plovnihi poti, zagotavljanje varnosti (monitoring, licenciranje) ter pridobivanje sredstev za izvajanje upravljanja ter razvoj in trženje turizma nasploh. Ugotovimo lahko, da se je z vzpostavitvijo in izvajanjem monitoringa ter sistema usposabljanja in licenciranja vodnikov varnostni vidik izboljšal. Vendar pa so se bistvene spremembe občinskih odlokov dogajale na področju določanja oblik in višine pristojbin za komercialno rabo, v katerih se dokaj izrazito zrcalijo interesi oziroma želje ključnih lokalnih turističnih akterjev. Če je pred dvema desetletjema ključno vprašanje bilo zlasti, kako omejiti delovanje tujih rafting agencij, ki so v lokalnem okolju tudi danes dojete kot »nelojalna konkurenca«, se je z izjemnim porastom prometa in števila agencij temu pridružilo še vprašanje omejevanja dejavnosti nasploh. V lokalni skupnosti oziroma med akterji z relevantno družbeno močjo glede tega ni soglasja. Poenostavljeno povedano, se na Soči soočajo zagovorniki bolj »liberalne« in bolj »regulirane« tržne ekonomije. Natančneje, zagovorniki omejevanja na to gledajo protekcionistično – poleg argumenta dviga kakovosti in cene storitev, je pomemben argument zlasti »zaščita lokalne ekonomije«. Ker pa je danes Soča v širšem prostoru prepoznana kot vir precejšnjih prihodkov, je v pogojih, ki jih določajo splošna načela prostega pretoka storitev in kapitala, med odločevalci in ključnimi akterji prisotne precej negotovosti glede posledic, ki bi jih omejevanje imelo za neposredno vpletene akterje, druge turistične ponudnike, lokalno ekonomijo in skupnost nasploh. Povedano preprosteje, z besedami člana GIZ: »*Jst sm za koncesije, če mi rečejo, ti jo boš dubu.*«

V argumentiranju stališč lokalni akterji zagovarjajo skupnostne, lokalne in seveda svoje interese. Zanimivo je opazovati, kako so se v pogojih, recimo temu naraščajoče vpetosti Soče v mednarodni trg ponudbe, povpraševanja in delovne sile, stališča spreminjala in kako so do neke mere prilagodljive in instrumentalizirane opredelitve meja »lokalnosti« (Massey 1997). Od začetka si je na primer atribut lokalnosti prislužil lastnik enega prvih podjetij iz Italije, ne pa tudi podjetje Madžara, ki se je desetletje kasneje z družino preselil na Bovško. Če so pred poldrugim desetletjem zagovarjali najemanje domače, slovenske delovne sile, je danes položaj skoraj obraten: večina lokalnih podjetij najema tuje sezonske ekonomske migrante, v strategiji razvoja turizma pa so težave, ki jih ti imajo s pridobivanjem nekaterih

licenc izpostavljene kot izziv (Strategija razvoja ... 2016). Nekoč relativno zaključen družbeno-interesni milje »lokalnih raftarjev«, ki se je napram »drugim« kasneje formaliziral tudi v obliki GIZ, danes ni več tako homogen – večina manjših lokalnih podjetij je zunaj GIZ.

Z vidika lokalnih akterjev glede razvoja turizma na Soči ostajata tako nerazrešeni dve vprašanji: vprašanje »zaščite« lokalnega gospodarstva ter vprašanje upravljanja z naraščajočim številom podjetij in obiskovalcev. V turizmu se prvo vprašanje pogosto izpostavlja, ko zaradi tujih investicij prihaja do »odtekanja« prihodkov iz lokalnega okolja (Swarbrooke s sodelavci 2003, 194; Waver 2006; Mowforth in Munt 2008). Ker pa »odtekanje« omogočajo pravila prostega pretoka storitev in kapitala, lokalni akterji to izpostavljajo bolj na deklarativni ravni, zavedajoč se dejstva, da »pravične« delitve na »tuje« in »domače« ni moč enostavno uveljaviti. V ospredje tako prihaja vprašanje omejevanja števila obiskovalcev in podjetij nasploh. Vprašanje omejevanja obiska zaradi negativnih učinkov preturizma na lokalne skupnosti (Mihalič 2020) v obravnavanem kontekstu (še) ni relevantno. Pomembnejše je vprašanje smeri nadaljnega razvoja. V teoretičnih modelih razvoja turističnih območij, pa tudi ekonomskem zakonu padajočega donosa, neomejeno turistično koriščenje omejenega naravnega vira vodi v zmanjševanje kakovosti storitve, nižje cene, zmanjševanje donosa in posledično stagnacijo razvoja (Butler 1980; 2019; Mihalič 2006, 75). Akterji ugotavljajo, da se na Soči ta proces že dogaja, vendar zaradi različnih interesov v lokalni skupnosti glede omejevanja ni soglasja.

Ugotovimo lahko tudi, da upravljanje z reko s precejšnjim zamikom sledi razvoju turizma. Vpleteni in dobro obveščeni informatorji ugotavljajo, da lokalna politika »rafting podjetja« v preteklosti ni imela za tako relevantne družbenoekonomske akterje, kot jih ima danes. Še več, danes so dejavnosti na Soči prepoznane kot najpomembnejša in najbolj razvita turistična storitev, ki ima velik pomen v lokalnem gospodarstvu. Skladno s tem imajo akterji iz tega okolja, zlasti lastniki večjih podjetij, tudi večji politični vpliv in družbeno moč. Izraz tega so navsezadnje zapisi v zadnji občinski strategiji razvoja turizma, kjer so kot ključni izzivi na področju vodnih športov navedeni: urejanje infrastrukture, upad kakovosti in cen zaradi prevelike in nelojalne konkurence ter potreba po »trajnostnem upravljanju«, vključno z omejevanjem prometa in števila agencij (Strategija razvoja ... 2016). S cinizmom obdarjen lokalni akter bi najbrž komentiral: dve desetletji prepozno.

8 Viri in literatura

- Bianchi, R. V. 2003: Place and power in tourism development: tracing the complex articulations of community and locality. *Pasos, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural* 1-1. DOI: <https://doi.org/10.25145/j.pasos.2003.01.002>
- Bradaškja, B. Vranješ, M. 2013: Analysis of certain data on visitation to the tourist destination of the Julian Alps and Triglav National Park. *Climate Change nad Management of Protected Areas*. Portorož.
- Buckley, R., Pickering, C., Weaver, D. B. 2003: *Nature-Based Tourism, Environment, and Land Management*. Wallingford.
- Butler, R. W. 1980: The concept of the tourism area cycle of evolution: Implications for management of resources. *The Canadian Geographer*, 24-1. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Butler, R. W. 2019. Overtourism and the tourism area life cycle. *Overtourism: Issues, Realities and Solutions*. Berlin. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110607369-006>
- Cigale, D. 2007: Vplivi turizma v slovenskem alpskem svetu na vode. *Dela* 28. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.28.255-271>
- Cigale, D., Lampič, B., Mrak, I., Ogrin, M., Repe, B., Špes, M., Vintar Mally, K., Vrtačnik Garbas, K. 2009: Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji. *GeograFF* 5. Ljubljana. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610600404>
- Cigale, D., Lampič, B., Mrak, I. 2010: Turistični obisk in zavarovana območja – primer Triglavskega narodnega parka. *Dela* 33. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.33.75-96>

- Crang, M. 1998. *Cultural Geography*. London.
- Crang, M., Cook, I. 2007: *Doing Ethnographies*. London. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781849208949>
- Daniels, S. 1985: *Arguments for humanistic geography. The Future of Geography*. London.
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., Whatmore, S. (ur.) 2009: *The Dictionary of Human Geography*. London.
- Hrovat, J. 2005: *Sociološke razvojne perspektive trajnostnega razvoja v zgornjem toku reke Soče*. Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Jackson, P. 1981: *Phenomenology and social geography*. Area 13-4.
- Johnston, R., Gregory, D., Pratt, G., Watts, M. (ur.) 2000: *The Dictionary of Human Geography*. Oxford.
- Lesjak, M., Vranješ, M., Uran Maravić, M., Juvan, E. 2020: *Operativni načrt razvoja outdoor turizma Slovenije*. Delovno gradivo. Portorož.
- Mavri, R. 2018: *Priporočila za trajnostno načrtovanje rekreacije na prostem v zavarovanih območjih Slovenije*. Geografski vestnik 90-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV90103>
- Mavri, R. 2019: *Trajnostno načrtovanje rekreacije na prostem v Triglavskem narodnem parku s poudarkom na socialni nosilni zmogljivosti*. Dela 50. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.50.129-148>
- Massey, D. 1997: *A global sense of place. Reading Human Geography: The Poetics and Politics of Inquiry*. London.
- Mihalič, T. 2006: *Trajnostni turizem*. Ljubljana.
- Mihalič, T. 2020: *Conceptualising overtourism: A sustainability approach*. *Annals of Tourism Research* 48. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103025>
- Mowforth, M., Munt, I. 2008: *Tourism and Sustainability: Development, Globalisation and New Tourism in the Third World*. New York.
- Mrak, I. 2014: *Ocena ranljivosti visokogorja kot osnova sonaravnemu razvoju turizma in rekreacije*. Geografsko raziskovanje turizma v Sloveniji, GeograFF 15. Ljubljana. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610600183>
- Norton, W. 2000: *Cultural Geography: Themes, Concepts, Analyses*. Oxford, New York.
- Odlok o ureditvi športne plovbe na vodotokih. Uradno glasilo 5/1993. Nova Gorica.
- Odlok o rabi in varovanju dostopnih mest za športno plovbo ob reki Soči. Uradno glasilo 6/2000. Nova Gorica.
- Odlok o rabi in varovanju dostopnih mest za športno plovbo ob reki Soči. Uradni list Republike Slovenije 68/2003. Ljubljana.
- Odlok o rabi in varovanju vstopno-izstopnih mest za športno plovbo ob reki Soči in njenih pritokih na območju od izvira Soče do Volčanskega mostu. Uradni list Republike Slovenije 18/2011. Ljubljana.
- Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o rabi in varovanju vstopno izstopnih mest za športno plovbo ob reki Soči in njenih pritokih na območju od izvira Soče do Volčanskega mostu. Uradni list Republike Slovenije 40/2011. Ljubljana.
- Odlok o določitvi plovbnega režima na reki Soči in na reki Koritnici. Uradni list Republike Slovenije 71/2014. Ljubljana.
- Odlok o določitvi plovbnega režima na reki Soči in na reki Koritnici. Uradni list Republike Slovenije 24/2016. Ljubljana.
- Pile, S. 1991: *Practising interpretative geography*. *Transactions of the Institute of British Geographers* 16-4. DOI: <https://doi.org/10.2307/623030>
- Podatkovna baza Si-Stat. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2020. Medmrežje: <https://pxweb.stat.si/SiStat>. (17. 6. 2020).
- Poslovni register Slovenije. Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve. Ljubljana, 2020. Medmrežje: <https://www.ajpes.si/prs/> (15. 6. 2020).
- Seamon, D., Lundberg, A. 2017: *Humanistic geography*. *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*. Chichester. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0412>

- Strategija razvoja in trženja turizma v občini Bovec do leta 2025. Lokalna turistična organizacija Bovec. Bovec, 2016.
- Swarbrooke, J. Beard, C., Leckie, S., Pomfret, G. 2003: Adventure Tourism: The New Frontier. Oxford.
- Šumi, I. 2000: Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji. Ljubljana.
- Weaver, D. 2006: Sustainable Tourism: Theory and Practice. Oxford.
- Winter, P. L., Selin, S., Cerveny, L., Bricker, K. 2019: Outdoor recreation, nature-based tourism, and sustainability. Sustainability 12-1. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12010081>
- Zakon o spodbujanju razvoja turizma. Uradni list Republike Slovenije 13/2018. Ljubljana.
- Zakon o plovbi po celinskih vodah. Uradni list Republike Slovenije 30/2002. Ljubljana.

8.1 Ustni viri

Intervjuji (velikost podjetja, turistične dejavnosti, obdobje ustanovitve, kraj registracije)

- Ustni vir 1 2003, 2020: Večje podjetje, dejavnosti na vodi, prvo obdobje, direktor GIZ, občinski svetnik. Bovec.
- Ustni vir 2 2002, 2020: Večje podjetje, outdoor in namestitvene dejavnosti, prvo obdobje, občinski svetnik. Bovec.
- Ustni vir 3 2002: Večje podjetje, dejavnosti na vodi, drugo obdobje. Solkan.
- Ustni vir 4 2002: Malo podjetje, dejavnosti na vodi, drugo obdobje. Bovec.
- Ustni vir 5. 2002: Večje podjetje, dejavnosti na vodi in namestitvene dejavnosti, drugo obdobje. Kobarid.
- Ustni vir 6 2002: Večje podjetje, outdoor in gostinske dejavnosti, drugo obdobje, občinski svetnik. Tolmin.
- Ustni vir 7 2002: Večje podjetje, dejavnosti na vodi in namestitvene dejavnosti, drugo obdobje. Kobarid.
- Ustni vir 8 2008: Večje podjetje, outdoor in namestitvene dejavnosti, tretje obdobje. Bovec.
- Ustni vir 9 2008: Malo podjetje, dejavnosti na vodi, tretje obdobje. Bovec.
- Ustni vir 10 2008: Malo podjetje, dejavnosti na vodi, tretje obdobje. Bovec.
- Ustni vir 11 2020: Večje podjetje, dejavnosti na vodi in namestitvene dejavnosti, drugo obdobje. Bovec.
- Ustni vir 12 2002: Večje podjetje, dejavnosti na vodi, drugo obdobje. Ljubljana.
- Ustni vir 13 2002: Večje podjetje, outdoor dejavnosti, prvo obdobje. Bovec.
- Ustni vir 14 2020: Malo podjetje, šole kajaka, četrto obdobje. Bovec.
- Ustni vir 15 2004: Direktor LTO, namestitvene dejavnosti, tretje obdobje. Bovec.
- Ustni vir 16 2020: Birektor LTO, četrto obdobje. Bovec.

Neformalni pogovori

- Ustni vir 17 2008: Večje podjetje, outdoor dejavnosti, tretje obdobje. Bovec.
- Ustni vir 18 2020: Večje podjetje, outdoor in gostinske dejavnosti, drugo obdobje, občinski svetnik. Tolmin.
- Ustni vir 19 2020: Malo podjetje, outdoor dejavnosti, četrto obdobje. Bovec.
- Ustni vir 20 2020: Večje podjetje, dejavnosti na vodi in namestitvene dejavnosti, četrto obdobje. Bovec.
- Ustni vir 21 2020: Malo podjetje, outdoor in gostinske dejavnosti, četrto obdobje. Bovec.
- Ustni vir 22 2019: Malo podjetje, dejavnosti na vodi, četrto obdobje. Kobarid.
- Ustni vir 23 2020: Vodnik outdoor dejavnosti. Bovec.
- Ustni vir 24 2020: Vodnik outdoor dejavnosti. Bovec.
- Ustni vir 25 2020: Organizator licenciranja vodnikov. Ljubljana.

9 Summary: Stories from the »most beautiful river«: a humanistic geographical perspective on the history of the development and management of tourism on the river Soča

(translated by the author)

The article provides an overview and analysis of the history of the development of recreational and outdoor tourism on the river Soča and the related management practices. Tourism on the river Soča began to develop in the early 1990s and in three decades it has evolved from an alternative to mass tourism, while the Soča valley has become an internationally recognized destination for outdoor tourism. On the other hand, management measures and approaches were adopted and adapted with some delay. The article is based on long-term ethnographic fieldwork that has been conducted in the valley over the last two decades. In addition to the presentation of tourism development in the context of changing socio-economic conditions, special attention is paid to the roles and attitudes of key local actors and interest groups toward tourism development and to the question of whether and how their positions have changed.

When dealing with issues of the use and management of a limited natural resource or land in tourism, we tend to focus primarily on environmental aspects and possible negative impacts of tourism »overuse«. However, although the river Soča has been officially declared a »natural monument« at both local and national level, such issues have never been the subject of management measures and related local stakeholders' discussions. At the beginning of the 1990s, in order to protect nature, in particular, to conserve fish stocks and develop fishing tourism, navigation on the upper river Soča and its tributaries was banned, while sections more suitable for recreational and commercial white-water activities (rafting, kayaking, etc.) were left to tourism development with virtually no limits. The main issues regulated at the local and national level over the last two decades have concerned the designation of access points and river sectors for various activities, ensuring safety (river surveillance, licensing of guides) and raising funds (charging of fees) for the management, development and marketing of river tourism in general.

On the other hand, local debates on the development and management of river tourism have focused on the issue of protecting the local economy and community development. The implementation of the first management measures (two decades ago) was partly a reaction to the emergence of foreign agencies that carry out the same business activities on the river as local tourism providers. Similarly, further adjustments to the regulations, mainly in the area of charging fees for commercial use, reflect the interests of the main local rafting companies to limit the presence of foreign competition. However, due to differences of opinion among local tourism operators, a system of concessions that would effectively limit the number of operating rafting companies has never been adopted. With the growing popularity of outdoor tourism in general and of the river Soča in particular, the number of rafting agencies and visitors on the river rose to unexpected numbers. Today there are about a hundred agencies on the river, of which at least 60% are of non-local origin.

The attitudes of local actors and the relationships between them have changed. Whereas two decades ago the main question was how to limit the activities of foreign rafting agencies, which are still perceived locally as »unfair competition«, today the main question is whether and how the number of companies, in general, can be limited. There is no consensus on this issue in the local community and among actors with significant social power. In simple terms, the advocates of a »more liberal« and a »more regulated« market economy are confronted on and along the river Soča. Specifically, advocates of restrictions follow the protectionist perspective: apart from the argument that limiting the number of providers would lead to higher quality and higher price of services, an important argument is still the »protection of the local economy and community«. However, as the Soča river is now widely recognized as a source of significant income under the conditions of the general principles of free movement of services and capital, there is considerable uncertainty among decision-makers and key stakeholders about

the consequences of possible restrictions for the stakeholders directly involved, other tourism providers, the local economy and the community as a whole.

In arguing their positions, the majority of local actors advocate community, local and of course their own interests. However, under the conditions of the growing integration of the river Soča in the global market of supply, demand and labour, their attitudes have changed, while the definitions of »locality« have always been flexible and instrumentalised. The once relatively clearly delineated social and interest milieu of the »local rafters«, which was later formalized in the form of the economic interest grouping (EIG) vis-à-vis »others«, is no longer homogeneous today – most smaller local companies remain outside the EIG.

Two decades ago, the local political environment did not consider »rafting companies« as relevant social and economic actors as they do today. Today the activities on and along the river are recognized as the most important and most developed tourism product. Accordingly, the actors from the rafting companies, especially the owners of larger companies, have gained greater political influence and social power. After all, this is reflected in the latest local tourism development strategy, where the main challenges in the field of water sports include, among others, declining quality and prices due to excessive and unfair competition, and the need for »sustainable management«, including limiting river traffic and the number of rafting companies.